

ԱԳՐՈՂԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱ
 Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան
 AGRISCIENCE AND TECHNOLOGY АГРОНАУКА И ТЕХНОЛОГИЯ

Միջազգային գիտական
պարբերական

ISSN 2579-2822

Կայքէջ՝ anau.am/scientific-journal

ՖՏԴ 633.283(479.25)

ՀԱՎԱՔՎԱԾ ՈՇՆԱԽՈՏԻ ՏԵՂԱԿԱՆ ՆՈՐ ՍՈՐՏԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ԵՎ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ռ.Ա. Սահակյան գ.գ.թ., Մ.Ս. Միրզոյան

Սննդամթերքի անվտանգության ոլորտի ռիսկերի գնահատման և վերլուծության գիտական կենտրոն

Գ.Ա. Թովմասյան գ.գ.թ.

Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան

razmik.sahakyan.2020@mail.ru, m.mirzoyan1973@gmail.com, arnilt1@rambler.ru

Տ Ե Ղ Ե Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Բանալի բառեր՝

*ընտրասերում,
ելակյութ,
սորտ,
կայունություն,
հատկանիշներ*

Ա Մ Փ Ո Փ Ա Գ Ի Ր

Բազմամյա հացազգի խոտաբույսերի ընտրասերման արդյունքում Սննդամթերքի անվտանգության ոլորտի ռիսկերի գնահատման և վերլուծության գիտական կենտրոնի կերարտադրության բաժնի կողմից ստեղծվել է հավաքված ոգնախոտի Սպիտակի տեղական նոր սորտը, որը նախատեսված է դեգրադացված արոտավայրերի և խոտհարքների բարելավման, էրոզավտանգ թեք լանջերի բուսապատման համար: Մշակության երկու տարիների տվյալների համաձայն՝ նոր սորտի կանաչ զանգվածի միջին բերքատվությունը կազմել է 355 g/հա, օդաչոր զանգվածինը՝ 83,4 g/հա, սերմինը՝ 6,15 g/հա:

Մրցակցային սորտափորձարկման ընթացքում նոր սորտը կանաչ զանգվածի բերքատվությամբ ստուգիչին գերազանցել է 78,0, չոր խոտի բերքատվությամբ՝ 18,8, սերմնատվությամբ՝ 0,94 g/հա-ով:

Նախաբան

Հայաստանի վարչական տարածքն աչքի է ընկնում բիոգեոցենոտիկ և կլիմայական մեծ բազմազանությամբ ու հակադրությամբ՝ ծայրահեղ չորայինից մինչև խոնավապահով գոտիներ, կիսաանապատային գորշ և շագանակագույն հողերից մինչև լեռնային սևահողեր: Առկա բնական լանդշաֆտներում տարածված են մշակովի խոտաբույսերի բազմաթիվ վայրի ազգակիցներ, որոնք, որպես գենետիկ ռեսուրս, կարևոր նշանակություն ունեն մշակովի խոտաբույսերի բարձր արտադրողականությամբ նոր սորտերի բուծման և կերարտադրության ոլորտի զարգացման գործում:

Ներկայումս Հայաստանում կերարտադրության գլխավոր աղբյուրներից են բնական կերահանդակներն

(խոտհարքներ, արոտավայրեր): Խոտհարքաարոտային համակեցությունների հիմնական բույսերը էկոլոգիական մեծ հարմարվողականությամբ, հիվանդությունների և վնասատուների նկատմամբ բարձր կայունությամբ, լավ ուտելիությամբ, երկարակյաց, բազմամյա հացազգի (դաշտավուկազգի) խոտաբույսերն են: Դրանց փնջածն արմատային համակարգը հողը պաշտպանում է ջրային և հողմնային էրոզիաներից, նպաստում է հումուսագոյացմանն ու հողի որակական կազմի բարելավմանը:

Հացազգի խոտաբույսերը տարածված են բոլոր լանդշաֆտային գոտիներում և ապահովում են բարձր սննդարարությամբ կերային զանգվածի ստացում (Շ.Ի. Костенко и др., 2016, В.М. Косолапов, 2013, Р.А. Саакян и др., 2016):

Չարկ է նշել, որ թեև հացազգի բազմամյա խոտաբույսերն ունեն տնտեսական և բնապահպանական նման կարևորություն, ներկայումս դաշտային և մարգագետնային խոտացանության ժամանակ գրեթե չեն օգտագործվում: Մինչդեռ Չայաստանի բարդ ագրոլանդշաֆտային պայմաններում երոզավտանգ թեք լանջերի բուսապատման, դեգրադացված (կազմալուծված) արտավայրերի և խոտհարքների վերականգնման ու բարելավման, երկարատև օգտագործման մշակովի խոտհարքների ստեղծման, ինչպես նաև բազմատեսակ կերարտադրության ծավալների ավելացման տեսանկյունից դրանք անփոխարինելի խոտաբույսեր են:

Չայաստանում բազմամյա հացազգի խոտաբույսերի ցանքատարածությունների բացակայությունը հիմնականում պայմանավորված է տեղի պայմաններին հարմարված, բարձր բերքատվությամբ սորտերի և դրանց սերմնանյութի սակավությամբ:

Բազմաթիվ հետազոտողներ, աշխարհի շատ երկրներում ուսումնասիրելով տարբեր գործոնների ազդեցությունը մշակաբույսերի բերքի քանակի և որակի վրա, կարևորում են ընտրասերումը՝ նոր, բարձր արդյունավետությամբ սորտերի ստեղծումը (B.B. Кравцов и др., 2008, Л.П. Рыбашлыкова, С.Н. Сивцева, 2018, С.И. Костенко и др., 2016, А.В. Амелин и др., 2000): Նրանց կարծիքով՝ մշակաբույսերի բերքատվության աճը 50-80 %-ով պայմանավորված է սելեկցիայի և սերմնաբուծության ձեռքբերումներով, ինչպես նաև նոր սորտերի ներդրմամբ:

Չաշվի առնելով բազմամյա խոտաբույսերի (հատկապես հացազգիների) էկոլոգիական և տնտեսական կարևորությունը, ինչպես նաև կերարտադրության ոլորտի զարգացմանն ուղղված գործընթացների անհրաժեշտությունը՝ Սննդամթերքի անվտանգության ոլորտի ռիսկերի գնահատման և վերլուծության գիտական կենտրոնի կերարտադրության բաժնում շուրջ 20 տարի է, ինչ կատարվում են բազմամյա հացազգի և թիթեռնածաղկավոր խոտաբույսերի ընտրասերման աշխատանքներ: Դրանց նպատակն է ընդլայնել բազմամյա խոտաբույսերի (հատկապես հացազգի) տեսականին, ստեղծել բարձր արդյունավետությամբ, միջավայրի պայմաններին լավ հարմարված, էկոլոգիապես կայուն տեղական նոր սորտեր:

Ներկայումս Չայաստանի սելեկցիոն նվաճումների պետական գրանցամատյանում հաշվառված են և օգտագործման թույլտվություն են ստացել կերարտադրության բաժնի կողմից ստեղծված մարգագետնային երեքնուկի Արանի, կորնզանի Ռուզան, բարձր ռայգրասի Աբովյանի տեղական և տրիտիկալեի Շողան սորտերը, որոնք արդեն իսկ ներդրվել են հանրապետության կերարտադրության ոլորտում և ապահովել զգալի արդյունավետություն:

Սույն հոդվածում ներկայացվում է Սննդամթերքի անվտանգության ոլորտի ռիսկերի գնահատման և վեր-

լուծության գիտական կենտրոնի կերարտադրության բաժնի կողմից ստեղծված հավաքված ոգնախոտի Սպիտակի տեղական նոր սորտը, որը նախատեսվում է ներկայացնել պետական սորտափորձարկման:

Նյութը և մեթոդները

Չավաքված ոգնախոտի Սպիտակի տեղական նոր սորտի ընտրասերման աշխատանքները կատարվել են 2012-2019 թթ. գիտական կենտրոնի Աբովյանի փորձահողամասում՝ դաշտային փորձերի և լաբորատոր հետազոտությունների միջոցով (Методические указания по селекции многолетних трав, 1985): Ընտրասերման համար որպես էլանյութ է օգտագործվել Սպիտակի տարածաշրջանի (լեռնատափաստանային գոտի) հավաքված ոգնախոտի վայրի էկոտիպը: Բուծման համար կիրառվել է ընտրասերման ավանդական՝ տեղական վայրի էկոտիպի լավագույն բույսերի առանձնացման, մեկուսացված տարածքում ազատ տրամախաչման և հետագա բազմապատիկ զանգվածային ընտրության մեթոդը:

Էլանյութի ուսումնասիրման և գնահատման ժամանակ ուշադրություն է դարձվել հատկապես նոր սորտի արդյունավետությունն ու տնտեսական արժեքները բուսաբուծ կենսաբանատնտեսական հատկություններին և հատկանիշներին:

Չետազոտություններն իրականացվել են ոգնախոտի մաքուր (միաբաղադրիչ) ցանքերում՝ բազմամյա հացազգի խոտաբույսերի աճեցման ընդունված ագրոտեխնիկայով: Կանաչ զանգվածի և խոտի բերքահավաքը կատարվել է բույսերի հուրանակալման փուլի վերջում՝ փորձամարզի ընդհանուր զանգվածի հնձման և կշռման միջոցով: Կերի սննդարարությունը (հում պրոտեինի և թաղանթանյութի պարունակությունը) որոշվել է լաբորատոր պայմաններում՝ քիմիական անալիզի միջոցով: Որպես ստուգիչ (St) է օգտագործվել Չայաստանում շրջանացված ոգնախոտի Ջեգուտինսկայա սորտը: Փորձնական տվյալները ենթարկվել են դիսպերսիոն վերլուծության (Б.А. Доспехов, 1985):

Ստացված նոր սորտի կենսաբանական և տնտեսական հատկություններն ու հատկանիշները գնահատվել են սորտափորձարկման ցանքերում: Չետազոտությունների արդյունքում ստացված միջին տվյալները ներկայացվում են աղյուսակներ 1 և 2-ում:

Արդյունքները և վերլուծությունը

Ընտրասերման ծրագրի իրականացման ընթացքում հավաքված ոգնախոտի (*Dactylis glomerata* L.) վայրի էկոտիպից կենսաբանական և տնտեսական հատկություններով և հատկանիշներով ընտրված տեղական նոր սորտը խոտհարքաարտային տիպի բազմամյա խոտաբույս է: Ցանքի տարում աճում է դանդաղ, և մինչև

աշուն կազմավորվում է միայն վեգետատիվ զանգվածը: Առավելագույն բերք ձևավորվում է աճի ու զարգացման երկրորդ, երրորդ տարիներին: Երկարակյաց է, նպաստավոր պայմաններում խոտակացքում պահպանվում է 6-7 տարի, իսկ խոտախառնուրդում՝ ավելի երկար: Արդյունավետությամբ կարող է օգտագործվել նաև արոտային նպատակով: Վեգետացիայի ընթացքում մի քանի անգամ վերաճում է, ինչը հնարավորություն է տալիս մինչև աշուն լեռնային արոտավայրերում 4-5 անգամ արածեցնել գյուղատնտեսական կենդանիներին:

Սպիտակի տեղական սորտը գնահատվել է ըստ բույսերի կենսաբանական առանձնահատկությունների՝ գարնանը վաղ վերաճելու և արագ հնձային հասունացման հասնելու ընդունակություն, տերևապատվածություն, թփի հզորություն և այլն: Ստացված նոր սորտն այս հատկանիշներով զգալիորեն տարբերվում է ստուգիչ (Ջեգուտինսկայա) սորտից (աղ. 1):

Այսպես՝ Սպիտակի տեղական սորտը ծաղկում և պտղաբերում է աճի ու զարգացման երկրորդ տարում: Գարնանը վերաճն ավելի վաղ է սկսվում, հնձային հասունացումը (հուրանակալման փուլի ավարտին) տեղի է ունենում 4-5 օր ավելի վաղ (մայիսի երրորդ տասնօրյակին), քան Ջեգուտինսկայա սորտինը: Ոխումսասիրման ընթացքում գարնան վերաճի սկզբից մինչև առաջին հունձը տևել է 57 օր, մինչև սերմի հասունացումը՝ 99 օր: Բույսերի տերևապատվածությունը եղել է համաչափ, առաջին հնձի ժամանակ բերքի կեսից ավելին (60 %), իսկ երկրորդ հարը՝ գրեթե ամբողջությամբ (94 %) կազմված տերևաընձյուղային զանգվածից:

Ինտենսիվ թփակալության շնորհիվ առաջին հնձի ժամանակ թփի ընձյուղների ընդհանուր թիվը կազմել է

156, որից պտղաբերող (հուրանակիր) ցողուններինը՝ 18-26: Նշված ցուցանիշներով նոր սորտը գերազանցում է ստուգիչին շուրջ 22 %-ով:

Ջնձելուց հետո արագ վերաճի ունակությամբ և վերաճից մինչև հնձային հասունացման փուլի տևողությամբ ևս նոր սորտը որոշակի առավելություն ունի ստուգիչի նկատմամբ. գարնանային վերաճից մինչև հնձային հասունացումը միջին տվյալներով (1-ին և 2-րդ հարեր) տևում է 57-65 օր, ինչը ստուգիչի համեմատ 4-5 օրով ավելի քիչ է:

Մրցութային սորտափորձարկման ընթացքում Սպիտակի տեղական սորտը ցուցաբերել է բարձր ծմբենադիմացկունություն և չորադիմացկունություն, հիվանդություններով (ժանգ, ալրացող) թույլ վարակվածություն (3-4 %), իսկ տերևների և սերմերի վնասվածություն (վնասատուների կողմից) գրեթե չի նկատվել: Ոխտելիությունը բարձր է (գյուղատնտեսական բոլոր կենդանիների կողմից), վերաճը տեղի է ունենում արագ: Կանգունության և բարձր բուսածածկի շնորհիվ բերքահավաքը (կանաչ զանգվածի, խոտի և սերմի համար) կարելի է կատարել մեքենայացված եղանակով:

Սպիտակի տեղական սորտի կանաչ զանգվածի բերքատվությունը (դաշտի օգտագործման երկու տարիների միջին տվյալներով) կազմել է 355 g/հա, օդաչոր զանգվածինը՝ 83,4 g/հա (չոր նյութեր՝ 23,4 %, հում պրոտեին՝ 11,2-12,4 %), սերմինը՝ 6,15 g/հա:

Նշված ցուցանիշներով Սպիտակի տեղական սորտը ստուգիչին (Ջեգուտինսկայա) գերազանցել է համապատասխանաբար 78,0, 18,8 և 0,94 g/հա կամ 27,8, 27,3 և 18,0 %-ով (աղ. 2):

Աղյուսակ 1. Հավաքված ոգնախոտի կենսաբանական ցուցանիշներն ըստ 2017-2018 թթ. միջին տվյալների (օգտագործման առաջին-երկրորդ տարի)*

Ոխումսասիրված սորտի անվանումը	Գարնանային վերաճը	Վերաճից մինչև հնձային հասունացումը, օր	Տերևապատվածությունը, %	Թփի ընձյուղների քանակը, հատ	1-ից 2-րդ հարի տևողությունը, օր	2-րդ հարի տերևապատվածությունը, %	Վերաճից մինչև սերմի հասունացումը, օր
Նոր սորտ (Սպիտակի տեղական)	Մարտի 3-րդ տասնօրյակ	57	60	156	65	94	99
Ստուգիչ (Տ) Ջեգուտինսկայա	Ապրիլի 1-ին տասնօրյակ	61	57	128	70	89	104

* Կազմվել է հեղինակների կողմից:

Աղյուսակ 2. Հավաքված ոգևախոտի մրցութային սորտափորձարկման արդյունքները և տնտեսական արդյունավետությունն ըստ 2017-2018 թթ. միջին տվյալների*

ՈՒՏՈՒՄՆԱՍԻՐՎՈՂ ՍՈՐՏԻ ԱՆՎԱՆՈՒՄԸ	Բույսերի բարձրությունը հնձային հասունացման փուլում, սմ	Բերքը, g/ha						Սերմի բերքը, g/ha
		1-ին հար		2-րդ հար		միջինը		
		գոլիճործ չձողով	գոլիճործ մսնու	գոլիճործ չձողով	գոլիճործ մսնու	գոլիճործ չձողով	գոլիճործ մսնու	
Նոր սորտ (Սպիտակի տեղական)	103	272	66,1	83	17,3	355	83,4	6,15
Ստուգիչ (Ջեգուտինսկայա)	97	216	52,3	61	12,3	277	64,6	5,21
Աետ 0,5						14,8	4,1	0,12

*Կազմվել է հեղինակների կողմից:

Եզրակացություն

Հայաստանի բնական կերահանդակներում տարածված բազմամյա հացազգի վայրի խոտաբույսերը լավ էլանյութ են տեղական պայմաններին հարմարվող նոր բարձրբերքատու սորտերի ստեղծման համար: Նոր սորտերի ընտրասերումը և արտադրության մեջ ներդրումը կնպաստի կերարտադրության ոլորտի զարգացմանը՝ բարձրորակ կերային խոտաբույսերով ցանքատարածքների ընդարձակմանը, հյութալի և կոպիտ կերատեսակների արտադրության ծավալների ավելացմանը, ինչպես նաև սերմնարտադրության խթանմանը:

Հավաքված ոգևախոտի նոր՝ Սպիտակի տեղական սորտը երկարակյաց է (խոտակացքում կարող է պահպանվել 6 և ավելի տարի), ապահովում է կանաչ զանգվածի (355 g/ha) և չոր խոտի (83 g/ha) բարձր բերք՝ հում պրոտեինի բավարար պարունակությամբ (11,2-12,4 %): Սերմնատվությունը նույնպես բարձր է (6 և ավելի g/ha): Սորտը նախատեսված է ինչպես դաշտային խոտացանության, այնպես էլ էրոզավտանգ թեք լանջերի բուսապատման, դեգրադացված արոտավայրերի ու խոտհարքների վերականգնման և բարելավման համար:

Հայաստանի տարբեր երկրագործական գոտիներում մաքուր և խառը (բակլազգի բազմամյա խոտաբույսերի հետ միաժամանակ) ցանքերի մշակությամբ կարելի է նպաստել անասնապահությամբ զբաղվող տնտեսությունների կերապահովման խնդիրների լուծմանը, մասնավորապես՝ որակյալ կոպիտ ծավալային կերի՝ խոտի և պահածոյացվող հյութալի կերատեսակների (սիլոս, սենած) արտադրության կազմակերպմանն ու մտուրային ժամանակահատվածի համար որակյալ կերով ապահովմանը:

Գրականություն

1. Методические указания по селекции многолетних трав. - М., 1985. - 188 с.
2. Кравцов В.В., Кравцова В.А., Недмидов Н.В., Иващенко И.Н. Новые сорта многолетних злаковых трав селекции Ставропольского НИИСХ // Вестник аграрной науки. - 1*(08). - 2008. - С. 34-35.
3. Рыбашлыкова Л.П., Сивцева С.Н. Интродуцированные виды трав и их сорта для улучшения деградированных пастбищ Восточного Предкавказия // Вестник Марийского государственного университета. - Т. 4. - N 1. - 2018. - С. 35-38.
4. Костенко С.И., Косолапов В.М., Пилипко С.В., Костенко Е.С. Селекция многолетних злаковых трав для адаптивного кормопроизводства // Кормопроизводство. - N 8. - 2016. - С. 35-39.
5. Косолапов В.М. Направление селекции кормовых трав в России // Аграрная Россия. - 2013. - N 7. - С. 2-5.
6. Амелин А.В. и др. Роль сорта в формировании урожая // Земледелие. - 2002. - N 1. - С. 42.
7. Доспехов Б. А. Методика полевого опыта. - М.: Колос, 1985. - С. 351.
8. Саакян Р.А., Мирзоян М.С., Товмасян Г.А. Создание новых сортов клевера лугового и райграса высокого и их агробиологическая характеристика // Материалы международной научной конференции. - Ер., 2016. - С. 226-231.

АННОТАЦИЯ**Характеристика и эффективность местного нового сорта Ежи сборной**

В результате селекции многолетних злаковых трав, проведенной отделом кормопроизводства Научного центра оценки и анализа рисков безопасности пищевых продуктов, выведен новый местный сорт ежи сборной – Спитакская местная, который предназначен для улучшения деградированных пастбищных и сенокосов, формирования растительного покрова на эрозионно-опасных склонах.

По данным за два года разработки нового сорта, средняя урожайность его зеленой массы составила 355 ц/га, сухой массы – 83.4 ц/га, семян – 6.15 ц/га. В ходе конкурсного сортоиспытания новый сорт по урожайности зеленой массы превзошел контрольную посадку на 78.0 ц/га, по урожайности сена – на 18.8 ц/га, по семяночности – на 0.94 ц/га.

ABSTRACT**Characteristics and Efficiency of the New Local Variety of Orchard Grass**

As a result of the selection of perennial cereals at the department of Feed Production Technology of the Food Safety Risk Analysis and Assessment Research Center a new local variety (Spitak local) of the orchard grass/ cocksfoot has been bred, which serves for the improvement of degraded grasslands and pastures, as well as vegetation cover in the erosion-hazardous sloping land areas. According to the average data of the two-year cultivation the yield capacity of green mass in this new variety has made averagely 355 c/ha, that of the air-dry mass- 83.4 c/ha and the seed yield -6.15 c/ha.

During the competitive variety trials the new variety surpassed the control one by 78.0 c/ha in green mass yield capacity; regarding that of the dry hay - by 18.8 c/ha and by 0.94 c/ha in seed yielding capacity.

Ընդունվել է՝ 31.10.2019 թ.
Գրախոսվել է՝ 20.11.2019 թ.